

Ewa Trzaskowska

dr hab.

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Architektury Krajobrazu

Paweł Adamiec

mg inż.

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Architektury Krajobrazu

Współczesne problemy zabytkowych parków Lubelszczyzny

Streszczenie

Zabytkowe parki stanowią przestrzeń o ogromnym potencjale kulturowym, przyrodniczym i użytkowym, wpływając na funkcjonowanie dużych aglomeracji, jak i miasteczek. W artykule, analizie poddano dane historyczne oraz aspekty przyrodnicze, funkcjonalno-przestrzenne i kompozycyjne parków Lubelszczyzny, wskazując na zakres obecnego poszanowania dla tradycji miejsca. Ustalenia i wyniki uzyskane podczas badań mogą stanowić pomoc w kierunkach kształtowania przestrzeni parków historycznych.

***Słowa kluczowe:** parki, tereny zieleni, rewaloryzacja, Lubelszczyzna*

Wstęp

Problematyka historycznych parków oraz wytyczne do ich kształtowania dzielą środowiska konserwatorów zabytków i przyrody, projektantów, ekologów oraz użytkowników. Każda z grup definiuje inne aspekty tych terenów, jako najbardziej wartościowe i warte ochrony, utrzymywania czy wprowadzenia [Siewniak i Sikora 2010: 37-39]. Trudne jest jednoznaczne określenie dla ogółu parków, które z zależności kształtujących tkankę miejsca są najważniejsze, bowiem każda przestrzeń powinna być analizowana i definiowana odrębnie [Rylke 1987].

Celem pracy była diagnoza stanu historycznych parków Lubelszczyzny oraz problemów w nich występujących. Wyniki z przeprowadzonych analiz posłużyły do określenia kierunków kształtowania badanych przestrzeni z uwzględnieniem aspektów społeczno-kulturowych, ekologicznych oraz funkcjonalnych.

Material i metoda

Badania rozpoczęto w maju 2012 roku i ukończono w czerwcu 2017. Szczegółowej analizie poddano 6 parków historycznych położonych na terenie Lublina: Abramowice, Bronowice, Felin, Rusalka, Saski, Węglin. Przeanalizowano również tereny 19 obiektów pałacowych położonych w województwie lubelskim, w: Bychawie, Gardzienicach, Karczmiskach, Kluczkowicach, Kocku, Kozłówce, Lubartowie, Nałęczowie, Opolu Lubelskim, Puławach, Radzynie Podlaskim, Różance, Sobianowicach, Włodawie, Zamościu, Zawieprzycach. Wybór badanych obszarów uwarunkowany był ich wartościami historyczno-kulturowymi oraz obecnością wiekowej zieleni parkowej.

W parkach przeprowadzono następujące badania:

- analizę historyczną i analizę aspektów kulturowych (w celu określenia: zależności pomiędzy teraźniejszym, a przeszłym charakterem miejsca oraz stopnia utrzymania wartościowych form i podziałów przestrzennych);
- analizę sensualną (w celu wskazania elementów przestrzeni o szczególnym oddziaływaniu na zmysły i poczucie bezpieczeństwa);
- analizę funkcjonalno-przestrzenną (w celu wskazania podziałów na sposoby zagospodarowania przestrzeni oraz przeważające funkcje);
- analizę dostępności (w celu określenia stopnia dostępności dla grup takich jak: użytkownicy, osoby zagrażające użytkownikom lub terenowi, zwierzęta, osoby z utrudnieniami ruchu, obsługa terenu oraz służby: policja, straż pożarna, pogotowie);
- analizę kompozycyjno-przestrzenną w oparciu o stan obecny, z uwzględnieniem historycznych układów założeń (w celu określenia obecnego zachowania elementów historycznych);
- analizę natężenia ruchu dotyczącą terenów oraz okolic (w celu określenia obciążenia ciągów komunikacyjnych pieszych i jezdnych, ścieżek rowerowych oraz wskazania ich rangi);
- analizę struktury ekologicznej oraz ocenę roli zieleni występującej, jako ostoi dla zwierząt (w celu określenia zależności ekologicznych pomiędzy przestrzenią parków, a ich sąsiedztwem);
- inwentaryzację elementów zagospodarowania terenu w oparciu o elementy małej architektury i wyposażenia, sieci infrastrukturalne, typy nawierzchni (w celu określenia stanu zachowania, zgodności stylistycznej i ilości poszczególnych obiektów);
- inwentaryzację flory oraz kompleksową dokumentację środowiska (diagnoza i ocena stanu) z rozróżnieniem na grupy: drzew, krzewów, krzewinek, pnączy, roślin zielnych oraz form zieleni takich jak rabaty, skalniaki i trawniki;
- identyfikację podstawowych problemów i konfliktów na obszarach przyrodniczych;

- wywiad środowiskowy przeprowadzony wśród użytkowników parków, dotyczący oceny jakości zieleni i warunków wypoczynku w danym obiekcie.

Wyniki i wnioski

Przeprowadzone badania wykazały, że tylko 2 obiekty – w Różance i na Rusałce, nie pełnią właściwie swojej funkcji i są na etapie prac rewaloryzacyjno-projektowych. Pierwszy z nich, mimo iż zaniedbany, posiada nadal ogromne walory przyrodniczo-krajobrazowe. Jako teren użytkowany, o dużym zaniedbaniu wskazano Abramowice. Do parków o największym ale niewykorzystanym potencjale zaliczono: Kock, Radzyń Podlaski, Zamość i Zawieprzycę, zaś do obszarów uwspółcześnionych: Bronowice, Ogród Saski, Gardzienice i Opole Lubelskie. Najlepiej w zbiorczej ocenie wypadły obiekty w Kozłowie, Puławach i Lubartowie. Pozostałych obiektów nie można jednoznacznie sklasyfikować, ze względu na rozbieżności funkcjonalno-przestrzenne i historyczne.

Analizy wskazały szereg problemów determinujących charakter przestrzeni parków. Wynikają one z niewłaściwego rozumienia charakteru badanych obiektów, zarówno przez właścicieli terenów, wykonawców czy użytkowników. Większość problemów dotyczyła wszystkich obiektów, bądź tych o podobnym sposobie użytkowania i była następstwem konkretnych czynników. Poprzez określenie ich pochodzenia, można wydzielić 4 grupy zagadnień, które dotyczą trudności w prawidłowym działaniu parków.

Do podstawowych problemów historycznych parków Lubelszczyzny **w zakresie wartości historyczno-kulturowych**, zaliczono:

- nieuwzględnianie podczas przebudowy parku historycznych zależności przestrzennych pomiędzy architekturą, a otoczeniem, w tym niszczenie dawnych osi kompozycyjnych;
- usilne odtwarzanie historycznych osi kompozycyjnych, w miejscach gdzie dawny kontekst przestrzenny zatracony został przez przemiany sąsiadujących z parkiem terenów, szczególnie wprowadzeniem obiektów o charakterze współczesnym (np. ogrodzenia, parkingi itp.);
- brak akcentowania tożsamości lokalnej na bazie *genius loci*;
- wprowadzanie stref o przeznaczeniu niezgodnym z charakterem miejsca oraz brak poszanowania dla istniejących współczesnych podziałów przestrzeni;
- znaczący udział i wpływ architektury współczesnej oraz form o podłożu techniczno-industrialnym;
- brak czytelnych oznaczeń, dojazdów, bram czy informatorów, sygnalizujących zmianę charakteru przestrzeni;
- unifikacja rozwiązań i powielenie wzorców w zakresie małej architektury, stosowanych technologii czy doboru funkcji, bez uwzględniania indywidualnego charakteru miejsca i potrzeb użytkowników;

- wprowadzanie obiektów architektonicznych typu współczesnego, wolnostojących obiektów gastronomicznych czy sanitarnych, wykonywanie dobudówek;
- wprowadzanie obiektów małej architektury takich jak nowoczesne ogrodzenia, latarnie i kosze na śmieci;
- stosowanie materiałów budowlanych obcych historii danego miejsca.

Do problemów **w zakresie użytkowania przestrzeni** historycznych parków, zaliczono:

- przeznaczenie przestrzeni wyłącznie pod pojedyncze funkcje, bez uwzględniania aspektu wielofunkcyjności przestrzeni publicznych;
- niewłaściwe gospodarowanie obiektami poprzez dbanie wyłącznie o wybrane elementy typu nawierzchnie bądź ogrodzenia, bez uwzględniania potrzeby przebudowy struktury zieleni, podziałów funkcjonalno-przestrzennych czy wytyczenia stref;
- przeznaczenie zabytkowych budynków pod instytucje nieposiadające wsparcia finansowego oraz bez możliwości konserwacji tych obiektów: jednostki edukacyjno-kulturowe (szkoły, biblioteki, domy kultury), placówki służby zdrowia i opieki społecznej (Domy Spokojnej Starości, szpitale, przychodnie);
- przeprowadzanie masowych imprez niewpisujących się w *genius loci* obiektu, ani niewiążących się stylistycznie z daną przestrzenią;
- zezwalanie na całkowitą swobodę działań użytkowników lub stosowanie bardzo restrykcyjnych przepisów w użytkowaniu przestrzeni parkowej;
- brak opracowanego programu użytkowego dla parku;
- odrębność formalna, funkcjonalna i pojęciowa parku, skutkująca jego programowym oddzieleniem od innych stref;
- komercjalizacja charakteru przestrzeni;
- niepełne wykorzystanie znaczenia strategicznego i prestiżowego parku, pomijanie aspektu turystycznego;
- niewielka liczba realizacji tymczasowych;
- degradacja wskutek stosowania nietrwałych materiałów;
- brak cykliczności działań rewaloryzacyjnych.

Do problemów **w zakresie gospodarowania zielenią oraz aspektów przyrodniczych i ekologicznych** historycznych parków, zaliczono:

- brak prowadzenia gospodarki drzewostanem;
- przypadkowość działań rewaloryzacyjnych, wprowadzenie nieuzasadnionych nasadzeń;
- przypadkowość działań pielęgnacyjnych, np. wykonywanie nieuzasadnionej wycinki;
- wprowadzanie gatunków drzew, krzewów i roślin zielnych niezwiązanych z historycznym oraz przyrodniczym charakterem miejsca;

- wprowadzanie roślin nie zgodnych z warunkami siedliskowymi przestrzeni parku (np. roślin wymagających silnej ekspozycji słonecznej, w miejscach zacienionych);
- stosowanie w nasadzeniach wyłącznie roślin egzotycznych, bez prób wykorzystywania gatunków rodzimych w celu przebudowy struktury ekologicznej;
- nieuwzględnianie zmienności kolorystycznej i pokrojowej roślin na przełomie roku;
- stosowanie roślin o dużych wymaganiach siedliskowych, bez możliwości zapewnienia im współmiernej pielęgnacji;
- nie uwzględnianie potrzeb siedliskowych fauny, poprzez brak zastosowania właściwych rozwiązań takich jak poidła, wymiarowane budki lęgowe, stanowiska bytowe;
- pomijanie zależności ekologicznych występujących na terenie parków oraz terenów z nim sąsiadującymi, poprzez odcinanie obiektów od reszty struktur ekologicznych;
- brak prowadzenia działań dydaktycznych z zakresu popularyzacji nauk przyrodniczych w parkach, z wykorzystaniem tablic informacyjnych, oznaczeń roślin czy zbiorowisk oraz informatorów [Szumacher 2005: 107-120].

Do problemów **w zakresie aspektów społecznych** parków historycznych, zaliczono:

- niską świadomość historii miejsca i wynikających z niej właściwości przestrzennych wśród użytkowników przestrzeni;
- brak zrozumienia i szacunku dla charakteru oraz przeznaczenia miejsca;
- niskie pojęcie estetyki, objawiające się popieraniem niewłaściwych rozwiązań w zakresie przemian przestrzeni parków;
- brak poczucia odpowiedzialności za kształtowanie przestrzeni parków lub bierny udział w konsultacjach społecznych;
- niska świadomość roli jednostki w procesie partycypacyjnym wśród użytkowników parków;
- brak wykorzystywania symboliki roślin, kolorów, wzorów;
- unifikacja i standaryzacja metod projektowych i środków wyrazu, bierne i dosłowne naśladowanie dawniejszych wzorców kulturalnych, intelektualnych i artystycznych;
- zaburzenia w procesie partycypacji, mające miejsce głównie tam, gdzie dialog nie został poprzedzony dostateczną edukacją społeczeństwa, albo granice partycypacji nie zostały wyraźnie zasygnalizowane;
- wandalizm i zachowania patologiczne;
- nieumiejętność wykorzystania potencjału parków przez właścicieli/zarządców obiektów w celach promocyjnych miejscowości.

Do problemów w zakresie aspektów ekonomicznych historycznych parków, zaliczono:

- brak wystarczających funduszy na przeprowadzanie procesu rewaloryzacyjnego;
- duże koszty utrzymania potrzebne do prawidłowego funkcjonowanie parku;
- spadek wartości gruntów, w związku ze zmianę struktury przestrzennej miast, bądź poprzez niekorzystne sąsiedztwo;
- brak umiejętności zarządzania parkiem oraz właściwej promocji [Zachariasz 2009; Trzaskowska i Adamiec 2014].

Ważnym zagadnieniem jest, aby przeprowadzane założenia programowe dla parków uwzględniały:

- definicję parku, jako specyficznego ekosystemu uwarunkowanego czynnikami historyczno-kulturowymi, przyrodniczymi, humanistycznymi i technologiczno-ekonomicznymi;
- istotę kształtowania *genius loci* w ujęciu historycznym, społecznym, ekologicznym, rekreacyjnym i ekonomicznym;
- podstawowe czynniki komfortu rekreacyjnego w parku oraz innych pokrewnych funkcji związanych z wypoczynkiem;
- niepowtarzalny charakter całości założenia parkowego dostosowanego do miejscowych i regionalnych cech przyrodniczo-kulturowych, klimatu, rzeźby terenu, system wodnego, warunków glebowych oraz zbiorowisk i kompozycji roślinnych;
- stworzenie ekosystemu o dużej chłonności i odporności rekreacyjnej oraz wysokich walorach, umożliwiającego prowadzenie gospodarki parkowej;
- dostosowanie treści i formy architektury, małej architektury parkowej, materiałów budowlanych, komunikacji i innych urządzeń technicznych zgodnie z charakterem przestrzeni oraz z potrzebami użytkowników i warunkami terenowymi;
- stworzenie zróżnicowanego systemu wewnątrz parkowych powiązanych z architekturą;
- umiejętne operowanie nastrojem, symbolem, barwą, kształtem, zapachem i dźwiękiem;
- stworzenie optymalnych warunków wzrostu i rozwoju roślin oraz fauny świadczących o charakterze przestrzeni.

Podsumowanie

Parki historyczne, jako tereny o ogromnym potencjale, często determinują wartość i atrakcyjność miejscowości. Niewłaściwe użytkowanie oraz brak zrozumienia charakteru tych przestrzeni odbija się, na jakości życia mieszkańców, aspektach ekonomicznych i przyrodniczych oraz sprzyja zatracaniu wiedzy o historii oraz zatrzymaniu rozwojowi kultury.

Poprzez określenie obecnych walorów miejsca oraz zestawienie ich z aspektami historycznymi, możliwe jest wyprowadzanie właściwych kierunków działań dotyczących działań rewaloryzacyjnych bądź konserwacyjnych. Nie zawsze wskazane będzie usilne dążenie do odbudowy tkanki zabytkowej, a wyłącznie zaznaczenie jej obecności pośród rozwiązań dla współczesnych potrzeb użytkowników.

Bibliography / Bibliografia

- [1] Siewniak M., Sikora D. (2010) Seminarium „Parki zabytkowe – ochrona i konserwacja” – wnioski poseminaryjne. „Kurier konserwatorski”, t. 8: 37-39.
- [2] Rylke J. (1987) *Wartości starych parków*. Warszawa: SGGW.
- [3] Szumacher I. (2005) *Funkcje ekologiczne parków miejskich*. UW, WGiSR. „Prace i Studia Geograficzne”, t. 36: 107-120.
- [4] Trzaskowska E., Adamiec P. (2014) *Wartości przyrodnicze parków historycznych Lublina na tle struktury ekologicznej miasta*. „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego” nr 25: 57-69.
- [5] Zachariasz A. (2009) *Współczesne kierunki i tendencje w projektowaniu parków publicznych*. „Nauka Przyroda Technologie”, t. 3, z. 1/2009, #60.

About author

Ewa Trzaskowska – graduate in Natural Philosophy from the John Paul II Catholic University of Lublin, ecologist, landscape architect. She works at the Institute of Landscape Architecture at the John Paul II Catholic University of Lublin. Her research interests focus on the problems of vegetation, including the specificity of plants and synanthropic plant species in Lublin. She deals with issues relating to the design and protection of open landscapes, natural and recreational systems, and the implementation of sustainable development in urban greenery design. A large part of her research is dedicated to housing estate green areas and their importance as human and animal habitats, along with their ecological functions, naturalistic planting design.

Paweł Adamiec – lecturer with the Institute of Landscape Architecture at the John Paul II Catholic University of Lublin, landscape architect, visual artist. He specializes in the design and formation of public spaces and urban design. His research focuses on urban area aesthetics and the selection and significance of greenery in urban ecosystems. His interests also include installation art, creative photography, makeup and nature photography.

O autorach

Ewa Trzaskowska – absolwentka filozofii przyrody KUL, ekolog, architekt krajobrazu. Pracuje w Instytucie Architektury Krajobrazu KUL. Prowadzi badania z zakresu szaty roślinnej, w tym specyfiki roślin i zbiorowisk synantropijnych Lublina. Zajmuje się zagadnieniami dotyczącymi kształtowania i ochrony krajobrazu otwartego, systemu przyrodniczego i wypoczynkowego oraz wprowadzania idei rozwoju zrównoważonego w kształtowaniu zieleni miast. Znaczącą część Jej zainteresowań stanowią tereny zieleni osiedlowej i ich znaczenie w kształtowaniu właściwego środowiska życia człowieka oraz siedlisk dla zwierząt z zachowaniem funkcji ekologicznych; projektowanie ogrodów naturalistycznych.

Paweł Adamiec – pracownik Instytutu Architektury Krajobrazu KUL, architekt krajobrazu, artysta wizualny. Specjalizuje się w projektowaniu i kształtowaniu przestrzeni publicznych oraz w designie miejskim. Prowadzi badania dotyczące estetyzacji terenów miejskich oraz doboru i znaczenia roślinności w strukturach ekologicznych miasta. Zajmuje się również instalacją artystyczną, fotografią kreatywną, charakterystykami oraz fotografią przyrody.

Contact / Kontakt: etrzaskowska@kul.pl; paweladamiec@kul.pl

DOI: 10.15584/topiarius.2018.7.5